

Władysława Muszyńska
Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

PROBLEMY POMIARU WARUNKÓW ŻYCIA W POLSCE I W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ

1. Uwagi metodyczne

Pomiar warunków życia ludności zawsze stwarza wiele problemów o charakterze metodologicznym, poznawczym i informacyjnym, dotyczących mierników umożliwiających porównywalność wyników badań. Badania warunków życia ludności są prowadzone przez wiele podmiotów (instytucji badawczych), dla różnorodnych celów badawczych (naukowych, politycznych, ekonomicznych, itp.) przy wykorzystaniu istniejących zasobów danych i informacji bądź tworzeniu własnych danych pierwotnych.

Problemy mierzenia i porównywalności poziomu warunków życia nabrały istotnego znaczenia wobec sytuacji członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Wymagało to od strony polskiej dostosowania się do celów i wskaźników pomiaru warunków życia przyjętych przez wszystkie kraje tworzące Unię (UE 15) oraz przyjęte do UE w 2004 roku (UE 25).

W tym opracowaniu zwrócono uwagę na wstępne wyniki badań przemian warunków bytowych w świetle doświadczeń uzyskanych po pierwszym roku członkostwa Polski w UE.

Podstawowym problemem w badaniach poziomu życia jest odpowiedni dobór mierników opisujących w istotny sposób zarówno stan uwarunkowań, jak i dynamikę ich przemian. Istnieje bogaty dorobek uczonych¹ w zakresie metodologii pomiaru jakości życia, dokonywanego przez specjalistów statystyków, ekonomistów, socjologów, polityków oraz ekonomistów poszukujących możliwości poprawy warunków bytowych ludności i podnoszenia standardów

¹ Por. m.in. [13, s. 226-260]. Dokonano tu przeglądu publikacji polskich i zagranicznych autorów dotyczących badań jakości życia od lat siedemdziesiątych XX w. Zob. także [14] i inne.

życia w Polsce w porównaniu z innymi krajami UE. Trudności doboru mierników związane są z brakiem jednoznacznego definiowania kategorii w ramach statystyki społecznej obejmującej oprócz warunków bytu ludności kategorie: poziomu życia i jakości życia. Do charakterystyki (pomiaru) wymienionych kategorii mogą służyć mierniki jednowskaźnikowe, wielowskaźnikowe oraz syntetyczne. Mierniki jednowskaźnikowe, zwane często wskaźnikami, dzieli się na obiektywne i subiektywne. Mierniki obiektywne nie zależą od odczuć ludzi, stosuje się je m.in. do badania zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych w zakresie wykształcenia, dochodów, warunków mieszkaniowych itp. Zastosowanie wskaźników obiektywnych jest uwarunkowane stanem zasobów statystyki społecznej, odpowiednio rozbudowanej pod względem przedmiotowym, przestrzennym i czasowym. Przydatne mogą tu być głównie dane publikowane przez GUS, NBP, rząd i ministerstwa oraz urzędy związane z integracją europejską oraz inne publikacje analityczne, prezentujące rezultaty badań wymienionych podmiotów decyzyjnych.

Z kolei wskaźniki subiektywne opisują odczucia ludzi wskazujące zadowolenie lub jego brak, a także przyczyny stanów subiektywnych, które to dane można uzyskać wyłącznie w wyniku badań sondażowych, badań dostarczających danych pierwotnych o charakterze ilościowym i jakościowym.

Najszerszym określeniem warunków życia jest pojęcie warunków bytu, oparte na informacjach uzyskiwanych z reprezentacyjnego badania budżetów gospodarstw domowych i warunków życia ludności w Polsce. Dążenie GUS do ujednoczenia procedur badawczych stosowanych i polecanych przez Eurostat powoduje coraz większe możliwości analiz porównawczych z krajami UE.

W artykule przedstawiono problemy pomiarów warunków życia w skali makrospołecznej (na podstawie obiektywnych mierników syntetycznych) oraz w skali mikrospołecznej (na podstawie ilościowych badań prowadzonych przez GUS oraz inne agencje badawcze: CBOS, TNS OBOP, Pentor itp.) oraz innych subiektywnych wskaźników odzwierciedlających opinię społeczeństwa już w pełni europejskiego.

2. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne charakteryzujące warunki życia w Polsce i krajach UE w 2005 r. – uwagi metodologiczne

Wszystkie wskaźniki makroekonomiczne są porównywalne w krajach UE. PKB został obliczony zgodnie z przyjętą metodologią rachunków narodowych ESA '95 (European System of Accounts). Należy zwrócić uwagę, że w 2005 r. GUS, podobnie jak większość urzędów statystycznych krajów członkowskich UE, przeprowadził tzw. dużą rewizję danych z rachunków narodowych, bowiem co 5 lat dokonywane są nowe szacunki publikowanych wcześniej szeregów czasowych, uwzględniające istotne zmiany metodologiczne, wynikające zarówno z dostosowań

do wymogów ESA '95 i prac nad poprawą jakości opracowań, jak i bezpośredniego wdrażania nowych aktów prawnych UE.

W dokonanej rewizji danych za lata 1995-2004 uwzględniono:

- 1) Alokację usług pośrednictwa finansowego mierzonych pośrednio, stosownie do Rozporządzenia Rady UE 1989/2002 z dnia 23.10.2000 r.;
- 2) Zmiany metodologiczne w szacunkach rachunków niefinansowych sektora instytucji rządowych i samorządowych;
- 3) Uaktualnione szacunki rozmiarów szarej gospodarki, głównie z tytułu pracy nierejestrowanej oraz z tytułu uchylecia się od płacenia podatku VAT;
- 4) Szacunki transakcji „nabycie pomniejszone o rozdysponowane aktywa o znacznej wartości”.

Ponadto, podstawowe kategorie makroekonomiczne (pozycje bilansujące w rachunkach narodowych), opracowane dotychczas w ujęciu brutto zostaną uzupełnione o ujęcie netto i opublikowane po raz pierwszy w „Roczniku Statystycznym Rzeczypospolitej Polskiej 2005”².

Zmiany metodologiczne miały wpływ na poziom absolutny PKB brutto w latach 1995-2004, który zwiększył się w granicach od 2,0 do 3,3%. W 2004 r. poziom absolutny PKB wzrósł o 4,0%. Przeprowadzona rewizja spowodowała również zmiany w dynamice realnej PKB i jego składowych.

Oprócz rewizji danych rocznych, rewizją objęto również dane kwartalne w rachunkach narodowych³, które stanowią integralną część rachunków narodowych.

Rachunki kwartalne PKB dają podstawę do bieżących krótkookresowych analiz gospodarczych, a także służą obliczeniu wstępnych rocznych szacunków PKB.

Metodologia ich sporządzania (zasady, definicje, klasyfikacje i metody) jest taka sama, jaką stosuje się do rachunków rocznych.

Opracowanie PKB przebiega niezależnie z dwóch stron: od strony tworzenia PKB oraz od strony rozdysponowania PKB. Strona ta jest szczególnie istotna dla badań szeroko rozumianych warunków życia ludności.

Ze względu na cel niniejszego artykułu, związany ze wskazaniem problemów metodologicznych przy pomiarze warunków życia, celowe wydaje się wykazanie źródeł danych i informacji wykorzystywanych przez GUS w kwartalnych (rocznych) rachunkach narodowych⁴.

Należy pamiętać, że wśród podmiotów gospodarczych, przetwarzających i przekazujących do GUS dane i informacje społeczno-gospodarcze jest bardzo

² Szerzej w: Notatka informacyjna GUS w sprawie rewizji rachunków narodowych za lata 1995-2004 oraz produkt krajowy brutto w III kwartale 2005 roku [26].

³ Por. Informacje GUS o metodologii szacunków kwartalnych produktu krajowego brutto [25].

⁴ Szczegółowy opis metodologii zestawienia rachunków narodowych w okresach kwartalnych i rocznych zawierają wydawane raz w roku publikacje Departamentu Rachunków narodowych i Finansów GUS m.in.: [18; 19; 4].

wiele instytucji rządowych (Ministerstwo Finansów i inne), organów władzy (Sejm, Senat), urzędów centralnych, NBP i innych organizacji.

Rzetelność i wiarygodność przygotowywanych i przekazywanych danych jest gwarancją prezentacji rzeczywistego obrazu gospodarki rynkowej i warunków życia ludności, zależy też od znajomości i przestrzegania jednolitej metodologii badań obecnie obowiązujących w krajach UE.

Wartości PKB tworzonego według kategorii: produkcja globalna, zużycie bezpośrednie, wartość dodana brutto oraz podatki od produktów pomniejszone o dotacje do produktów są opracowywane na podstawie następujących źródeł danych:

1) kwartalnych, półrocznych i rocznych sprawozdań o przychodach, kosztach i wyniku finansowym oraz działalności inwestycyjnej (F-01/I-01);

2) kwartalnych, półrocznych i rocznych sprawozdań o wyniku finansowym instytucji finansowych (F-01/m oraz informacje o działalności banków uzyskiwane z danych sprawozdawczych NBP);

3) miesięcznego meldunku o działalności gospodarczej (DG-1);

4) krajowego rejestru urzędowego podmiotów gospodarki narodowej (REGON);

5) danych z kwartalnego bilansu płatniczego Narodowego Banku Polskiego;

6) danych z kwartalnej sprawozdawczości budżetowej Ministerstwa Finansów.

Z kolei wartości kierunków rozdysonowania PKB obliczenia w kategoriach: spożycie ogółem (indywidualne i zbiorowe), akumulacja (nakłady brutto na środki trwałe i przyrost rzeczowych środków obrotowych) oraz obroty handlu zagranicznego tworzone są na podstawie następujących badań i danych:

1) badań budżetów gospodarstw domowych oraz badań aktywności ekonomicznej ludności (BAEL);

2) danych o sprzedaży detalicznej realizowanej przez przedsiębiorstwa handlowe i niehandlowe (o liczbie pracujących powyżej 9 osób);

3) danych o wynagrodzeniach, wypłatach z zysku i świadczeniach z ubezpieczeń społecznych;

4) danych o obrotach handlu zagranicznego;

5) kwartalnych informacjach z wykonania budżetów państwa i samorządów terytorialnych;

6) danych o wysokości diet poselskich i senatorskich otrzymywanych z Kancelarii Sejmu i Senatu;

7) danych Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego;

8) szacunków własnych i ocen ekspertów⁵.

⁵ Według opinii GUS, jakość szacunków PKB istotnie poprawiłoby zwiększenie dostępu do administracyjnych źródeł danych, w szczególności podatkowych (Ministerstwo Finansów) i ubezpieczeniowych (ZUS), który obecnie jest bardzo ograniczony.

Przechodząc do prezentacji wskaźników makroekonomicznych, charakteryzujących uwarunkowania rozwoju gospodarczego i społecznego w krajach UE (tab. 2), uwzględniono również wyjaśnienia metodologiczne. Szczególną uwagę trzeba zwrócić na dwa wskaźniki istotne dla pomiaru warunków życia, tj. zharmonizowaną stopę bezrobocia oraz zharmonizowane wskaźniki cen konsumpcyjnych (HICP).

Zharmonizowana stopa bezrobocia jest wynikiem przyjętej przez Eurostat ujednoczonej metody wyznaczania tego wskaźnika dla każdego z krajów UE. Dane są obliczane przez Eurostat na podstawie kwartalnych wyników badań siły roboczej⁶ oraz miesięcznych danych z bezrobocia rejestrowanego. Obliczona jest jako procentowy udział bezrobotnych w liczbie ludności aktywnej zawodowo (tj. sumy pracujących i bezrobotnych).

Drugi wskaźnik – zharmonizowany wskaźnik cen konsumpcyjnych (HICP) również obliczany jest według ujednoczonej metodologii Eurostatu stosowanej przez wszystkie kraje członkowskie UE. Podstawę informacyjną dla HICP w Polsce stanowi obserwacja cech reprezentantów towarów i usług konsumpcyjnych oraz system wag oparty na strukturze spożycia indywidualnego w sektorze gospodarstw domowych z rachunków narodowych. Zharmonizowany wskaźnik cen konsumpcyjnych obliczono przy przyjęciu systemu wag z grudnia poprzedzającego rok badany [22]⁷.

3. Analiza uwarunkowań poziomu życia w krajach UE (25) w latach 2003-2004 na podstawie wskaźników makroekonomicznych

Charakterystyki uwarunkowań poziomu życia ludności w krajach UE można dokonać za pomocą wskaźników opublikowanych przez GUS w 2005 r. – por. tab. 1. Pokazano tu wielkość produktu krajowego brutto (w mln euro), w tym wartość spożycia prywatnego oraz wartość nakładów na środki trwałe oraz dane charakteryzujące rynek pracy, a także wskaźniki wzrostu cen jako mierniki poziomu inflacji. Wskaźniki makroekonomiczne określane są jako PEEI (*principal european economic indicators*).

Analiza prezentowanych w tab. 1 wartości wskaźników makroekonomicznych pozwala ocenić poziom i dynamikę rozwoju warunków gospodarczych i społecznych w UE.

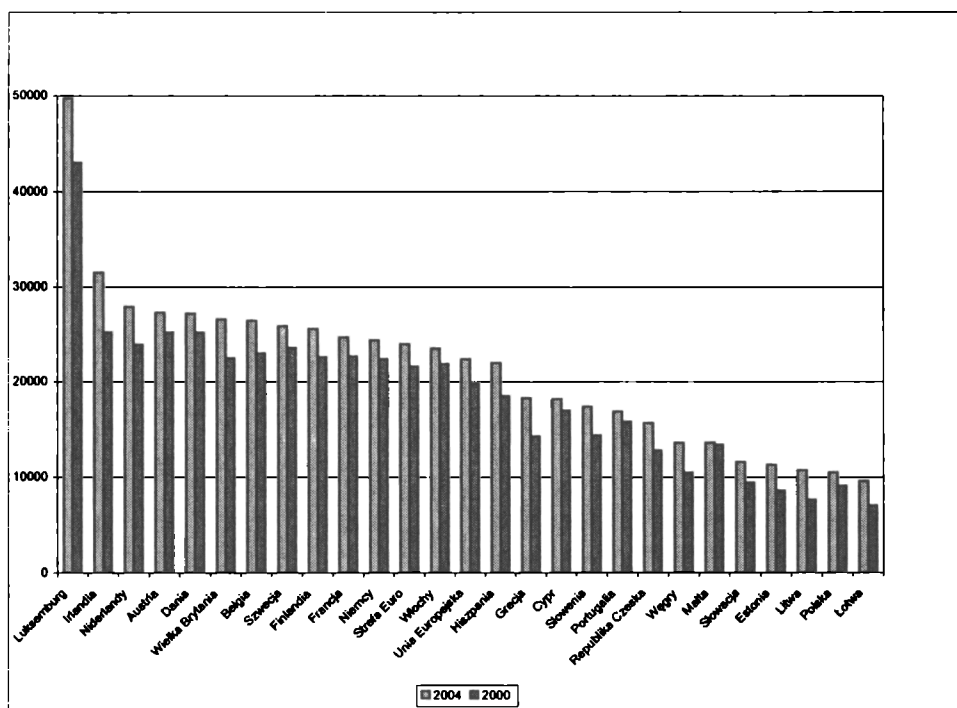
Rysunek 1 pokazuje wartości syntetycznego miernika warunków życia ludności, jakim niewątpliwie jest PKB na 1 mieszkańca danego kraju według pa-

⁶ W Polsce badania siły roboczej są prowadzone jako Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL).

⁷ Głównym źródłem danych są News Releases – komunikaty zamieszczane na stronie Eurostatu [23].

rytetu siły nabywczej (w PPS)⁸.

Dane pokazują zróżnicowanie wskaźnika pomiędzy krajami UE oraz, co istotne, dla krajów, które weszły do UE w 2004 r. przemiany w czasie (w latach 2000 i 2004). Średni poziom PKB w całej UE (25 państw) w 2004 r., wynosił 22 400 PPS i był wyższy o 13,1% od wartości PKB w roku 2000. Na rysunku widoczne są rozpiętości między Luksemburgiem (przekraczające ponad dwukrotnie wartość średnią dla UE) a Łotwą i Polską, gdzie osiągnięto najniższy poziom przeciętnego PKB. Wartość średnia PKB na Łotwie wynosiła 9600 PPS, co stanowiło 42,9% wartości przeciętnej dla UE, natomiast w Polsce 10 500 PPS, co stanowiło 46,9% średniej dla Unii Europejskiej. Wysokim poziomem PKB na 1 osobę charakteryzowały się państwa należące do strefy euro, głównie Irlandia, Ni-

Rys. 1. PKB na 1 mieszkańca w krajach UE (25) w latach 2000 i 2004

Źródło: [10].

derlandy, Austria, Dania, osiągając znacznie wyższy poziom przeciętnego PKB niż średnia dla całej UE i pozostałych krajów-członków UE od roku 2004.

⁸ PPS (*purchasing parity standard*) – jednostka parytetu siły nabywczej oznaczająca liczbę jednostek waluty danego kraju odpowiadającą wartości 1 euro na rynku krajowym, przy uwzględnieniu relacji cen danego kraju do cen wszystkich pozostałych krajów biorących udział w porównaniach.

Tendencje do wzrostu wskaźników makroekonomicznych można rozpoznać, analizując wskaźniki dynamiki do roku poprzedniego oraz do roku 1995. W tab. 1 zestawiono dane o dynamice produktu krajowego brutto, spożyciu prywatnym oraz o poziomie zharmonizowanej stopy bezrobocia (w %). Dane wskazują, że w latach 1996-2004 PKB w cenach stałych wzrósł w UE o 22,2%; również zbliżony wzrost wystąpił w spożyciu prywatnym (SP), które w ciągu 10 lat wzrosło o 22,9%. Największy wzrost, zarówno PKB, jak i spożycia prywatnego, wystąpił w krajach bałtyckich, jak: Estonia (PKB – 172,1; SP – 180,0); Łotwa (PKB – 174,2; SP – 176,4) oraz Litwa (PKB – 163,2; SP – 175,2), a także w Irlandii (PKB – 193,3; SP – 173,9). W Polsce wzrost PKB wyniósł 143,9%, spożycie prywatne zaś 148,0%. Na zbliżonym poziomie kształtowała się dynamika PKB i spożycia prywatnego w następujących krajach: Grecji (PKB – 139,7; SP – 129,8); Hiszpanii (PKB – 136,5; SP – 136,1); na Cyprze (PKB – 135,3; SP – 139,8); Słowacji (PKB – 143,4; SP – 141,1), Słowenii (PKB – 140,3; SP – 125,7); na Węgrzech (PKB – 140,4; SP – 148,3). Pozostałe kraje osiągnęły już wysoki poziom dobrobytu, stąd niższe przyrosty PKB i wartości spożycia prywatnego w takich krajach, jak: Niemcy, Włochy, Portugalia, Dania, Republika Czeska i Belgia.

Trzecim wskaźnikiem makroekonomicznym w sposób istotny opisującym warunki życia ludności jest zharmonizowana stopa bezrobocia (w %), która jest mocno skorelowana ze wskaźnikiem zatrudnienia.

Tabela 1. Dynamika produktu krajowego brutto oraz dynamika spożycia prywatnego (w cenach stałych) w roku 2004

Kraje	Dynamika produktu krajowego brutto 2004		Dynamika spożycia prywatnego (ceny stałe) 2004		Zharmonizowana stopa bezrobocia (%)			Zarobki kobiet w przemyśle jako % zarobków mężczyzn
	rok poprzedni=100	1995=100	rok poprzedni=100	1995=100	2001	2002	2003	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Unia Europejska	102,0	122,9	102,0	122,9	8,4	8,7	9,0	-
W tym strefa Euro (12)	101,5	119,4	101,5	119,4	7,9	8,3	8,7	-
Austria	100,8	115,6	100,8	115,6	3,6	4,2	4,3	74
Belgia	102,2	118,7	102,2	118,7	6,7	7,3	8,0	88

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Finlandia	103,2	132,4	103,2	132,4	9,1	9,1	9,0	82
Francja	102,1	123,4	102,1	123,4	8,4	8,9	9,5	81
Grecja	103,3	129,8	103,3	129,8	10,8	10,3	9,7	72
Hiszpania	104,4	136,1	104,4	136,1	10,8	11,5	11,5	80
Irlandia	102,9	173,9	10,9	173,9	3,9	4,3	4,6	72
Luksemburg	101,4	138,4	101,4	138,4	2,1	2,8	3,7	89
Niderlandy (Holandia)	100,3	124,2	100,3	124,2	2,2	2,8	3,7	72
Niemcy	100,6	111,5	100,6	111,5	7,4	8,2	9,0	79
Portugalia	102,3	118,7	102,3	118,7	4,0	5,0	6,3	67
Włochy	101,0	117,9	101,0	117,9	9,1	8,6	8,4	-
Cypr	106,1	139,8	106,1	139,8	4,4	3,9	4,5	70
Dania	104,3	113,8	104,3	113,8	4,3	4,6	5,6	86
Estonia	103,4	180,0	103,4	180,0	11,8	9,5	10,2	74
Litwa	109,3	175,2	109,3	175,2	16,4	13,5	12,7	74
Łotwa	108,9	167,4	108,9	176,4	12,9	12,6	10,4	78
Malta	100,7	129,6	100,7	129,6	7,7	7,7	8,0	76
Polska	103,4	148,0	103,4	148,0	18,5	19,8	19,2	83
Republika Czeska	102,1	128,6	102,1	128,6	8,0	7,3	7,8	75
Słowacja	103,5	141,1	103,5	141,1	19,4	18,7	17,5	78
Słowenia	103,5	125,7	103,5	125,7	5,8	6,1	6,5	89
Szwecja	101,8	123,2	101,8	123,2	4,9	4,9	5,6	87
Węgry	103,0	148,3	103,0	148,3	5,6	5,6	5,8	81
Wielka Brytania	103,6	138,1	103,6	138,1	5,0	5,1	4,9	79

Źródło: [10].

Analiza tych wskaźników w czasie pozwala zauważyć trendy poprawy warunków życia, gdy maleje wartość stopy bezrobocia, a rośnie wskaźnik zatrudnienia. Obydwa wskaźniki dostarczają ważnych z punktu widzenia społeczeństwa informacji, o bezrobociu wśród kobiet i mężczyzn.

Bardzo charakterystyczne dla oceny warunków bytowych w Polsce jest to, że wśród 25 krajów UE Polska ma najniższy wskaźnik zatrudnienia (44,6% w III kw. 2005 r.) oraz najwyższą zharmonizowaną stopę bezrobocia (17,7% we wrześniu 2005r.)⁹.

Zbliżony poziom bezrobocia wystąpił tylko na Słowacji (16,4%); w pozostałych krajach był poniżej 10%.

Najwięcej zatrudnionych (powyżej 55%) miały: Dania, Niderlandy (Holandia), Cypr, Wielka Brytania, Irlandia, Portugalia, Szwecja.

Charakterystyczna dla polskich warunków życia jest też najwyższa stopa bezrobocia wśród kobiet (18,9% w maju 2005). Na nieco niższym poziomie wystąpiło bezrobocie wśród kobiet na Słowacji (17,4%), w Grecji (16,0%), w Hiszpanii (13,5%) przy średnim poziomie 9,9% dla UE 25.

Dla porównania należy wskazać kraje, w których kobiety nie mają większych problemów z podejmowaniem pracy zawodowej, a mianowicie: Irlandia (3,6% bezrobotnych kobiet), Wielka Brytania (4,1%), Austria (5,4%), Dania (5,4%), Holandia (5,4%), Luksemburg (5,8%).

Na rynku pracy mężczyzn Polska wskaźnikiem 16,8% jeszcze bardziej wyróżnia się pod względem zharmonizowanej stopy bezrobocia, nieco lepszy wynik wystąpił wśród mężczyzn na Słowacji (13,9% bezrobotnych). W pozostałych krajach stopa bezrobocia wśród mężczyzn jest niższa bądź zbliżona dla średniej dla UE (25) w wysokości 7,9%. Najniższe bezrobocie wśród mężczyzn występuje w Austrii (4,0%), Luksemburgu (4,0%), na Cyprze (4,2%), w Holandii (4,7%) oraz w Irlandii (4,7%).

Dla oceny warunków życia znaczenie ma nie tylko możliwość zatrudnienia kobiet, lecz również poziom ich satysfakcji materialnej z wykonywanej pracy zawodowej mierzonej procentem zarobków kobiet w przemyśle i handlu w stosunku do zarobków mężczyzn.

W tabeli 1 przedstawiono europejską listę płac kobiet w krajach Unii Europejskiej. We wszystkich krajach unijnych (UE 25) kobiety otrzymują niższe wynagrodzenia za pracę co najmniej o 10% i więcej. Najwyższe zarobki otrzymują kobiety w Luksemburgu (89), w Słowenii (89), w Belgii (88), Szwecji (87), Danii (86% przeciętnej pensji mężczyzn).

Najniższe wynagrodzenia otrzymują kobiety w Portugalii (67%), na Cyprze (70%), Irlandii, Holandii i Grecji (72%).

W Polsce, relatywnie do innych krajów, zarobki kobiet są niższe od zarobków mężczyzn o 17%, chociaż odczucia społeczne i różne badania wskazują na większe dysproporcje (zarobki kobiet o 30-40% niższe od zarobków mężczyzn). Dotyczy to wysokiego poziomu wynagrodzeń (powyżej 175-200% średniej płacy brutto w gospodarce narodowej), otrzymywanego dwukrotnie częściej przez mężczyzn niż

⁹ Dane GUS, za: [20].

kobiety. I odwrotnie, kobiety dominują w przedziałach niskich wynagrodzeń (do 50% średnich zarobków, bądź 50-75%) [6].

4. Wybrane elementy warunków życia ludności w Polsce i krajach UE (25)

Realizacja strategii lizbońskiej¹⁰ spowodowała potrzebę uruchomienia systemu gromadzenia danych oraz metod pomiarów wszystkich zjawisk w krajach (UE 25) mających wpływ na integrację społeczną. Podejmując działania na rzecz integracji społecznej, Polska stopniowo włączała się w proces otwartej koordynacji na podstawie wspólnego memorandum o integracji społecznej, przygotowując w 2003 r. Narodową strategię integracji społecznej dla Polski (NSIS) stworzoną przez Zespół Zadaniowy ds. Reintegracji Społecznej pod kierunkiem S. Golinowskiej, powołany przez Prezesa Rady Ministrów (14.04.2003).

Drugim dokumentem na rzecz integracji społecznej jest Krajowy plan działania na rzecz integracji społecznej na lata 2004-2006, przygotowany w Ministerstwie Polityki Społecznej¹¹ na podstawie wspólnych celów nicejskich i wskaźników lejkenowskich.

Cele nicejskie (Nicea, grudzień 2000 r.) wynikają ze strategii lizbońskiej (budowanie ekonomicznego wzrostu przez rozwój polityki społecznej); wytyczane są przez Europejską Agendę Społeczną, która za jedno z głównych kierunków polityki społecznej przyjęła zwalczanie biedy oraz wszystkich form wykluczenia i dyskryminacji w celu promowania integracji społecznej.

Cztery główne cele nicejskie to:

- I. Zapewnienie dostępu do pracy, zasobów, praw, dóbr i usług dla wszystkich.
- II. Zapobieganie ryzyku wykluczenia.
- III. Pomoc najbardziej narażonym (wspieranie najslabszych).
- IV. Mobilizacja wszystkich aktorów/organizacji ze sfery polityki gospodarczej i społecznej.

¹⁰ Strategia lizbońska (przyjęta przez Radę Europejską w Lizbonie w marcu 2000 r.) jest najważniejszym, długofalowym programem społeczno-gospodarczym w Unii Europejskiej, którego celem jest uczynienie z (UE 25) w perspektywie do 2010 r. najważniejszej gospodarki świata. Wdrażanie strategii lizbońskiej odbywa się za pomocą otwartej metody koordynacji polityki wszystkich krajów członkowskich Unii w zakresie wspólnych przedsięwzięć w czterech etapach: 1) uwzględnienie wszystkich celów; 2) przeniesienie tych celów do programów narodowych czy regionalnych; 3) uwzględnienie sposobów osiągnięcia realizacji tych celów (wskaźniki); 4) monitorowanie, ocena i porównanie między sobą najlepszych przykładów w danej dziedzinie działania [24].

¹¹ Por. [9, s. 1-71]. W aneksie 2 umieszczono priorytety zawarte w Narodowej Strategii Integracji Społecznej, wskaźniki pomiaru wyznaczanych celów oraz oczekiwana wartość wskaźnika realizowanego celu polityki społecznej [24].

Do opisu zjawiska ubóstwa w państwach UE (25) wykorzystuje się wskaźniki lejkenowskie, zatwierdzone w Leaken, opracowane przez Komitet ds. Zabezpieczenia Społecznego UE. W otwartej metodzie koordynacji wskaźniki społeczne stanowią kluczowe narzędzie do stawiania diagnozy oraz porównywania zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach UE.

W Krajowym planie działania na rzecz integracji społecznej przedstawiono listę wskaźników lejkenowskich i ich wartości w latach 2000, 2001, 2002 charakteryzujących sytuację społeczną w Polsce. Wskaźniki te, opracowane na podstawie danych GUS, będą szeroko opisywały warunki życia ludności w Polsce, a także umożliwią porównywalność metodyczną i poznawczą warunków bytowych we wszystkich krajach UE. Poniżej przedstawiono wykaz tylko 24 wskaźników lejkenowskich, ich wartości zaś, mające charakter wstępny, można uzyskać na stronie internetowej Ministerstwa Polityki Społecznej (por. tab. 2).

Tabela 2. Wskaźniki lejkenowskie

1. Dochód do dyspozycji	
2. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem (wartości ilustrujące)	1 osobowe gospodarstwo domowe
	2 dorosłych, 2 dzieci
3. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg wieku i wg płci	0-15
	0-64
	16+
	16-64
	16-24
	25-49
	50-64
	65+
4. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg rodzaju aktywności ekonomicznej (wg płci)	
a) w tym pracujący	b) w tym pracownicy
	c) w tym pracujące na własny rachunek
d) w tym niepracujący	
	f) w tym emeryci
	g) w tym: bierni zawodowo/inni
5. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg typu gospodarstwa domowego	dorośli bez dzieci ogółem
	1 osobowe gd
	1 osobowe gd < 65
	1 osobowe gd 65+
	2 dorosłych bez dzieci
	dorośli z dziećmi ogółem
	inne gd bez dzieci
	samotny rodzic

	2 dorosłych 1 dziecko
	2 dorosłych 2 dzieci
	2 dorosłych 3+ dzieci
	inne gd z dziećmi
6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg typu własności mieszkania	właściciele mieszkań najemcy
7. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem wg typowymiaru czasu	dorośli bez dzieci dorośli z dziećmi
8. Rozproszenie granicy ubóstwa	40% mediany 50% mediany 70% mediany
9. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem przed i po transferach	
a) przed wszystkimi transferami	0-15 16+ 16-64 65+
b) z uwzględnieniem emerytur	0-15 16+ 16-64 65+
10. Wskaźnik trwałości niskiego dochodu wg wieku i wg płci	0-15 15+ 16-64 65+
11. Wskaźnik trwałości niskiego dochodu poniżej 50% mediany wg wieku i wg płci	ogółem
12. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w stosunku do innego ustalonego roku wg płci	ogółem
13. Relatywny wskaźnik głębokości ubóstwa wg wieku i wg płci	0-15 16+ 16-64 65+
14. S80/S20 Współczynnik zróżnicowania dochodowego	
15. Współczynnik Piniego	
16. Współczynnik regionalnego zróżnicowania zatrudnienia	
17. Wskaźnik bezrobocia długotrwałego (udział populacji bezrobotnych) wg płci	
18. Stopa bezrobocia długotrwałego (≥ 12 mies.) wg płci	
19. Stopa bezrobocia bardzo długotrwałego (≥ 24 mies.) wg płci	
20. Wskaźnik bezrobotnych gospodarstw domowych	
21. Wskaźnik młodzieży nie podejmującej dalszego kształcenia	
22. Wskaźnik słabo wykształconej ludności	
23. Wskaźnik przeciętnego dalszego trwania życia od urodzenia, wg płci	
24. Wskaźnik samooceny stanu zdrowia	

Źródło: [9]

W celu poznania miejsca Polski na mapie warunków życia w UE (25) wybrano niektóre elementy wskazujące negatywne i pozytywne aspekty poziomu życia w Polsce¹² w 2003 r. (por. tab. 3).

Wśród bardzo niekorzystnych wskaźników pomiaru warunków życia w Polsce należy wymienić: znacznie wyższą w Polsce umieralność niemowląt; krótsze trwanie życia, szczególnie mężczyzn; znacznie niższą aktywność zawodową skorelowaną z niskim wskaźnikiem zatrudnienia i ponaddwukrotnie wyższą zharmonizowaną stopą bezrobocia oraz długookresową stopą bezrobocia. Wcześniej omówiono relacje PKB w Polsce i pozostałych krajach. Polska zajmuje przedostatnie miejsce (przed Łotwą) wśród 25 krajów członkowskich UE. Również nakłady na działalność badawczą i rozwojową w relacji do PKB w Polsce są prawie czterokrotnie niższe niż przeciętnie w krajach UE.

Tabela 3. Wybrane elementy warunków życia w UE (25) i Polsce w 2003 r.

Wyszczególnienie	UE (25)	Polska	Różnica UE (25) - PL
Przyrost rzeczywisty na 1000 ludności	4,9	-0,7	+ 4,2
Przeciętny wiek kobiet rodzących dzieci	29,2	26,6	+ 2,6
Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych	4,8	7,5	- 2,7
Przeciętne trwanie życia osób w wieku 0 lat			
– mężczyźni	74,8	70,4	+ 4,4
– kobiety	81,1	78,8	+ 2,3
Współczynnik aktywności zawodowej (przeciętne w roku) (w %)	69,3	63,9	+ 5,4
Pracujący ogółem (przeciętne w roku), w tym w usługach	69,2	53,0	+ 16,2
Wskaźnik zatrudnienia (przeciętne w roku) (w %)	62,9	51,2	+ 11,7
Zharmonizowana stopa bezrobocia (w %)			
– ogółem	8,9	19,2	- 10,3
– mężczyźni	8,0	18,6	- 10,6
– kobiety	10,1	20,0	- 9,9
Długookresowa stopa bezrobocia (w %)	4,0	10,7	- 6,7
Studenci szkół wyższych na 10 tys. ludności	372,0	519,0	- 147,0
Wykształcenie osób młodych (w %)	76,7	88,8	- 12,1
Kształcenie ustawiczne dorosłych (w %)	9,3	5,0	+ 4,3
Komputery osobiste w użytkowaniu na 1000 ludności	310,0	110,0	+ 200,0
Produkt krajowy brutto wg parytetu siły nabywczej na 1 mieszkańca w euro	21400,0	9840,0	+11560,0
Nakłady na działalność badawczą i rozwojową w relacji do PKB (w %)	1,93	0,53	+ 1,4

Źródło: opracowanie własne; także [11, 495-496; 28].

¹² Na podstawie danych z [11, s. 494-496; 27] (tab. 12 – podstawowe dane o Unii Europejskiej w latach 2000 i 2003).

Jedynym obszarem wyróżniającym Polskę w stosunku do pozostałych państw UE (25) są efekty edukacyjne w stosunku do ludzi młodych, bowiem w Polsce było o 40% więcej studentów na 10 tyś. ludności niż w UE (25), stąd wykształcenie osób młodych było wyższe o 16% niż w UE (25). Jednakże już w odniesieniu do kształcenia ustawicznego ludzi dorosłych relacje się zmieniają; w Polsce prawie o połowę mniej dorosłych podejmuje kształcenie, co jest zjawiskiem niekorzystnym dla integracji społecznej i zadowolenia z życia.

5. Pomiar warunków życia metodami bezpośrednimi, badania kwestionariuszowe

Przedstawiony obraz warunków życia, raczej pesymistyczny, pokazano na podstawie statystycznych wskaźników obiektywnych. Nie jest to wszakże jedyny sposób pomiaru poziomu życia społeczeństw, bowiem wiele ośrodków badawczych opinii publicznej, aby rozpoznać subiektywne oceny materialnych i niematerialnych warunków życia, stosuje bezpośrednie techniki badań jakościowych i ilościowych.

Badania bezpośrednie są zlecane przez instytucje i organizacje do oceny efektów realizowanych strategii polityki gospodarczej i społecznej oraz wyznaczenia nowych celów strategicznych w krajach UE (25) zgodnie ze strategią lizbońską i celami nicejskimi. Wyróżnić można tu badania Komisji Europejskiej w formie zharmonizowanego badania sondażowego nastrojów firm i konsumentów przeprowadzane w każdym państwie członkowskim UE. Badania w formie kwestionariusza są skierowane do kadry kierowniczej w branży produkcyjnej, budowlanej, handlu detalicznego i usług, a także do konsumentów. Wyniki miesięcznego badania ankietowego przetworzonego do postaci jednego wskaźnika pozwalają obliczyć tzw. wskaźnik zaufania [5, s. XIII] konsumentów wykorzystywany do oceny koniunktury gospodarczej i nastrojów społecznych.

W Polsce badania koniunktury konsumenckiej GUS prowadzi od 1997 r. w cyklu kwartalnym (w pierwszym miesiącu kwartału). Począwszy od stycznia 2004 r., badanie jest prowadzone w cyklu miesięcznym – jako wspólne badanie GUS i NBP. Publikacja obejmuje trzy części: metodologiczną, analityczną w długim okresie badawczym oraz informacyjną (tabele z danymi, wykresy, źródła) [1].

Metodą testu koniunktury jest prowadzone od 1990 r. badanie kondycji gospodarstw domowych przez Instytut Rozwoju Gospodarczego Szkoły Głównej Handlowej (w cyklu kwartalnym). Na początku 1996 r. kwestionariusz ankiety konsumenckiej został zharmonizowany z testem konsumenckim stworzonym w krajach UE, w 2000 r. zmieniono także technikę ankiety prasowej na ankietę pocztową. Obecnie zawiera ona 15 opiniotwórczych pytań stałych (z kwestionariusza UE) oraz dodatkowe pytania specjalnie odnoszące się do bieżących zjawisk społeczno-gospodarczych istotnych dla zachowań gospodarstw

domowych. Zawiera także 7 pytań merytorycznych odnośnie do cech gospodarstw domowych [2].

Na uwagę zasługują również badania warunków życia prowadzone przez Centrum Badania Opinii Społecznej powtarzane w kolejnych okresach, zapewniające porównywalność metodyczną prowadzonych badań sondażowych od maja 1993 r. do roku 2005 [16]. Badaniem objęto ogólną ocenę poziomu życia, sposób gospodarowania pieniędzmi, ocenę zaspokojenia potrzeb, a także kłopoty finansowe, poczucie zagrożenia biedą. Ogólnie można stwierdzić, że sytuacja finansowa ulega poprawie, lecz nie zawsze przekłada się to na poprawę nastrojów społecznych, co tak naprawdę trudno wyjaśnić, bazując na różnorodnych pomiarach warunków życia ludności.

Z badań CBOS przeprowadzonych w czerwcu 2005 r. wynika, że poprawa sytuacji gospodarczej po wejściu Polski UE nie przełożyła się (przynajmniej po roku członkostwa) na poprawę materialnych warunków życia Polaków [15]. Co więcej, wpływ integracji na materialny poziom częścię określane jako niekorzystny niż korzystny, i to we wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych. Szeroka analizę bilansu korzyści i kosztów przystąpienia do UE (25) przedstawiono w opracowaniu Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej pt. „Polska w Unii Europejskiej – doświadczenia pierwszego roku członkostwa” [17]. Do raportu dołączono analizy sektorowe dotyczące szerszej oceny warunków życia, m.in.:

- A. *Koszty i korzyści z członkostwa Polski w Unii Europejskiej w perspektywie społecznej* (autor: E. Skotnicka- Illasiewicz);
- B. *Pierwszy rok członkostwa Polski w Unii Europejskiej – perspektywa ekonomiczna* (autor: W. M. Orłowski);
- C. *Skutki integracji UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich – próba oceny* (autorzy: W. Poczta, Ł. Hart);
- D. *Wpływ wejścia Polski do Unii Europejskiej na sytuację na rynku pracy* (autor: M. Boni).

W raporcie wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych dla Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej przez agencje badań rynkowych: Pentor, CBOS, Ipsos, Eurobarometr i inne źródła prasowe i internetowe. Wielość źródeł i różnorodność stosowanych w badaniach sondażowych metod pomiaru warunków życia nie pozwala na ich jednoznaczną ocenę. Zdarza się, że w tym samym czasie różni badacze uzyskują odmienne, wręcz przeciwstawne opinie konsumentów o ocenianych zjawiskach gospodarczych i społecznych. Takie wnioski można wyciągnąć, analizując wyniki „Diagnozy społecznej 2005” (www.diagnoza.com), zaprezentowane w raporcie opublikowanym w Internecie 25.09.2005 r.

Wartością tych wyników jest możliwość pokazania przemian socjologicznych w czasie, bowiem badanie „Diagnoza społeczna” przeprowadzono wcześniej w 2000 i w 2003 r. Raport z 2005 zawiera bazę danych skumulowanych z trzech pomiarów.

Wstępne wyniki „Diagnozy społecznej” obalają niektóre „mity” o katastrofalnych warunkach życia w Polsce, które autorzy i Rada Monitoringu Społecznego Wyższej Szkoły Psychologii i Zarządzania w Warszawie szeroko propagują w mediach (zob. m.in. [3]) i Internecie [21; 12]. Pokazują pozytywne tendencje przemian w warunkach życia ludności w Polsce, a nie koncentrują się na aspektach negatywnych, których zakres się zmniejsza. Wyniki „Diagnozy 2005” przeciwstawia się danym GUS, informującym o pogłębiającym się bezrobociu społeczeństwa polskiego, wskazując, że ubożenie nie ma charakteru powszechnego (rosną dochody, maleje liczba rodzin żyjąca w niedostatku, wzrasta poziom wykształcenia, sami Polacy wyraźnie wyczuwają tę poprawę, coraz pozytywniej oceniając większość aspektów swojego życia).

Pojawia się więc wątpliwość, czy interpretacja wyników badań i ich obiektywna promocja w społeczeństwie mogą wpłynąć na lepsze samopoczucie konsumentów? Czy też koniec roku 2005, zmiany polityczne i uczenie się bycia obywatelem Europy spowodowały wyraźną poprawę nastrojów społecznych, o czym informował GUS, badając koniunkturę konsumencką w grudniu 2005 r. [7]. W poprawie tej wyróżnić można następujące aspekty:

- pomyślnie zmiany, jakie zaszły w sytuacji finansowej gospodarstw domowych,
- poprawę oceny oczekiwań zmian sytuacji finansowej gospodarstw domowych,
- dalszy wzrost salda zmian ogólnej sytuacji gospodarczej kraju,
- wzrost konsumenckich ocen obecnych możliwości dokonywania poważniejszych zakupów,
- począwszy od lipca 2005, zmalały obawy społeczeństwa polskiego przed wzrostem poziomu bezrobocia,
- najbardziej stabilnym wskaźnikiem koniunktury konsumenckiej są przewidywania konsumentów w zakresie możliwości oszczędzania pieniędzy w okresie najbliższych 12 miesięcy,
- koniec 2005 roku jawił się konsumentom jako względnie pomyślny, bowiem nastroje społeczne mierzone poziomem wskaźników koniunktury konsumenckiej poprawiły się w sposób istotny w przypadku wszystkich, bez wyjątku, sald cen.

Kończąc, należy dodać, że prezentacja niektórych wybranych metod pomiaru warunków życia ludności pokazuje, że zakres problematyki jest tak obszerny i złożony, iż nie sposób przedstawić go wyczerpująco w niniejszym artykule.

Potwierdzono tezę o konieczności dużej ostrożności w korzystaniu z wyników badań nad warunkami życia, prowadzonych przez różnorodne podmioty badawcze dla różnych celów, związanej z oceną wiarygodności danych, ich porównywalności pod względem podmiotowym, czasowym, metodologicznym, interpretacyjnym.

Literatura

- [1] *Badania koniunktury – koniunktura konsumencka. Tendencje zmian, październik 2003 - styczeń 2004*, GUS, Departament Statystyki Społecznej, Warszawa 2004.
- [2] Białowolski P., Dudek S., *Kondycja gospodarstw domowych. Badanie okresowe w III kw. 2005*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Biuletyn nr 52.
- [3] *Diagnoza społeczna. Jacy jesteśmy?*; „Unia Europejska” 2004, nr 1 [w:] *Diagnoza społeczna 2003. Warunki, jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Rada Monitoringu Społecznego Wpisz, Warszawa 2004.
- [4] „Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych (ESA ‘95)” – dokument Eurostatu zawierający zasady zestawień rachunków narodowych obowiązujące w krajach UE, GUS, sierpień 2000.
- [5] Glosariusz, Biuletyn miesięczny Europejskiego Banku Centralnego, wrzesień 2005.
- [6] *Ile zarabiają pracownicy?*, „Rzeczpospolita” nr 278 (7267), z dnia 29 listopada 2005.
- [7] *Koniunktura konsumencka XII. 2005*, Gospodarka, Poradnik Internetu dla Twojej firmy, www.egospodarka.pl, 3.01.2006.
- [8] Krajowy plan działania na rzecz integracji społecznej na lata 2004-2006, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2004.
- [9] Krajowy plan działania na rzecz integracji społecznej na lata 2004-2006, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2006.
- [10] „Kwartalnik Statystyki Międzynarodowej” 2005, nr 3, www.stat.gov.pl/opracowania_zbiorcze/kwartalnik/2005/nr 3.
- [11] *Mały Rocznik Statystyczny 2005*, GUS, Warszawa.
- [12] Marczuk B., *Gorzej czy lepiej? Dwa obrazy Polski. Diagnoza 2005 – warunki życia Polaków. Badania socjologiczne*, „Gazeta Prawna” nr 193 z dn. 4.10.2005.
- [13] *Metodologia pomiaru jakości życia*, red. W. Ostasiewicz, AE, Wrocław 2002.
- [14] *Ocena i analiza jakości życia*, red. W. Ostasiewicz, AE, Wrocław 2004.
- [15] *Ocena pierwszego roku członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, CBOS, czerwiec 2005, Komunikat z badań, BS/1115/2005, s. 15; www.cbos.pl.
- [16] *Ocena sytuacji materialnej*, CBOS, Warszawa, marzec 2005, Komunikat z badań, BS/61/2005, www.cbos.pl.
- [17] „Polska w Unii Europejskiej – doświadczenia pierwszego roku członkostwa”, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej (wersja polska i angielska), www.ukie.gov.pl, 29.04.2005.
- [18] „Rachunki Kwartalne Produktu Krajowego Brutto w latach 1995-2003”, październik 2004.
- [19] „Rachunki Narodowe według Sektorów i Podsektorów Instytucjonalnych 2000-2002”, czerwiec 2004.
- [20] „Rzeczpospolita” nr 279 (7268) z dn. 30.11.2005.
- [21] *Skoro jest tak źle, dlaczego jest tak dobrze?*, „Polityka” nr 40 z dn. 8.10.2005.
- [22] *Unia Europejska – wskaźniki krótkookresowe*, czerwiec 2005, Departament Analiz i Statystyki Regionalnej GUS, www.stat.gov.pl.
- [23] www.europa.eu.int/com/eurostat.
- [24] www.mps.gov.pl/integracja.
- [25] www.stat.gov.pl/dane_spol_gosp/rachunki_narodowe/notatka/, 14.06.2005.
- [26] www.stat.gov.pl/dane_spol_gosp/rachunki_narodowe/prod_kraj_brutto/2005/III, 29.11.2005.
- [27] www.stat.gov.pl/publikacje.
- [28] www.stat.gov.pl/publikacje_zbiorcze.

PROBLEMS OF MEASUREMENT OF LIVING CONDITIONS IN POLAND AND THE EU COUNTRIES

Summary

The article aims at analysing preliminary results of the research showing changes of living conditions in the light of experience gained in the first year of Polish membership in the EU.

The paper shows the problems of measurement of living conditions in the macrosocial scale (on the basis of the objective synthetic measure) and in the microsocal scale (on the basis of quantitative surveys carried out by Central Office of Statistics and other research agencies) of other subjective indicators reflecting the opinion of the Polish society now being fully European in its organization.

Among the unfavourable elements of living conditions in Poland one has to list: higher infant mortality than in the EU, shorter life expectancy in particular for men, much lower number of women active in the labour market correlated with a low level of employment rate.

The paper confirms the point of the necessity of being careful in making use of the results of the survey examining living conditions.